

Nemzeti Társalkodó

Martius 15dik napján 1834.

Bírálói Észrevételek.

(ez évi folytatás 129 — 144, 145 — 160,
161 — 165)

(Történetolvasók: — Szamosközi István és históriája. — Báthori András cardinalis és erdélyi fejedelem. — Jus ligatum. — Bethlen Farkas és históriája. — Történetíró' fő kötelessége).

Báthori István vajda vagy fejedelem is a' törvény által kimutatott rendszerinti útat követte Békes' és párthívei' büntetésökben, noha az ország' Rendei kivételképpen már

---

Könyörgünk Nagyságodnak mint kegyelmes Urunknak, hogy a' mi sententiankot — mint ilyen nagy dologban — Nagyságod helyén hagyja, és minden időben erejében tartsa, hogy a' törvénynek súlyosságát és büntetésének kemény voltát minden ember eszébe végye, és róla példát vegyen, tanuljon, hogy ilyen veszedelmes dolgot meg ne mérjen ezután kísérteni." Lásd: *Articuli dominorum Baronum, Nobilium, coeterorumque Statuum et Ordinum trium nationum regni Transylvaniae, et partium regni Hungariae eidem subjectarum, in generalibus eorum comitiis pro festo beati Jacobi, idest ad vigesimum quintum diem mensis julii anni 1575 Kolosvarinum indictis unanimiter decreti et conclusi.* Kézirat.

1573ban teljes hatalmat adtak volt nékie Békes' és párthívei' megbüntetésökre 128). Azonban Sigmond' törvénygázolása nem csak a' mondottakból állott.

Honárulónak, fejedelembántónak el kellett vesztenie büntetésül mind fejét, mind ingó 's ingatlan jószágait, de csak saját személyét illetőket. Az ártatlan feleségnek, gyermekeknek, osztozatlan atyafiaknak ki kellett részeiket azokból adni. Így parancsolta a' törvény; másképpen Sigmond.

Egy edictum által hazaárulóknak, fejedelmi felségbántóknak, következőleg örök hűtelenség' vétkébe esetteknek hirdette feleségeikkel, gyermekeikkel, 's maradékaikkal együtt az elfogatott urakat, 's javaik', jószágaik' elfoglalására biztosokat' küldött ki. Az ártatlan nők, magzatok, rokonok, a' haza' törvényeinél fogva, megakarták tartani magok részeiket, 's ellene mondogattak a' mindent elfoglalni, confiscalni szándékozó

---

128) „Nagyságos kegyelmes Urunk! Megértettük a' Nagyságod' kegyelmes akaratját, és reánk való nagy gondviselését, mellyekről Nagyságodnak örök hálákat adunk, és holtig való szolgálatunkot ajánljuk. Könyörgünk Nagyságodnak alázatosan, mint kegyelmes Urunknak, hogy ennekutánna is ne szünjék e' szegény hazára gondot viselni és vigyázni. Miképpen értjük hogy Békes Gáspár contra statum et quietem publicam erigalta magát, és a' Nagyságod' személye és méltósága ellen machinalódott: teljes hatalmat adunk őtet megbüntetni, és efféle pártolókat kiírtani.“ Lásd a' 126 számú jegyzetben idézett című articulusokat.

fejedelmi biztosok', adományosok' (donatariusok') foglalásaik, 's confiscalasaiknak. Ezt hallván Sigmond, protestatiot bocsátott ki, 's általa megsemmisítette minden jusaikat az ellenmondóknak, és miután ezeket 1594ben véghez vivé, tevé aztán országa' Rendeihez 1595ben ama' kérdést: nem helyesen cselekedett-e?

Kérdésére mit feleltek a' Rendek, láttuk. A' 29dik végzészikkelyben könyörögtek ugyan fejedelmöknek, hogy a' pártos névvel bélyegzett uraknak jószágaik közül azok, mellyeket zálagban birtak, adassanak ki a' valóságos tulajdonosoknak; de hogy azon uraknak jószágaikból örököseiknek — feleségeiknek gyermekeiknek is adassanak ki részeik, ezt egy szóval sem kérték, sőt inkább a' 32dik cikkelyben a' fejedelemnek cselekedeteit minden részben helyben hagyták, megerősítették, 's ím' e' 32dik törvény cikkely az, mi Erdélyben „Jus ligatum“-nak neveztetik.

Jus ligatumnak neveztetett el az még a' hajdon korban, 's azért, mert az örök hűtelenség' vétkébe esetteknek jószágaikhoz örököseiknek, honi törvény szerént, júsok volt, de ezen jus az 1594ben megöletett urak' örököseire nézve az említett 32-dik törvény cikkely által megköttetett, hogy a' különben őket illető jószágrészekhez ne juthassanak.

XVII-ik században az ország' Rendei a'

Jus ligatum' nevezetét jövendőre nézve eltörölték, el a' Jus ligatumot is; az az, végzést tettek, hogy több hazafiakra nézve Jus ligatum ne határozassék; de az 1595diki Jus ligatumot — t. i. az 1595diki gyászos emlékezetű 32dik törvényczikkelyt — „*propter bonum pacis, unionemque ac concordiam regnicolarum*“ meghagyták 129), 's így fenmaradván maga a' törvény, fenmaradt a' Jus ligatum nevezet is; azonban említenie kell Recensensnek, hogy Erdélynek el nem fásult szívü fiai mindég irtózással említették, 's említik most is azt.

Igaz, Kendi Sándor és Gábor, Forró János és Literáti Gergely hóhér által, Báthori Bóldizsár és Kovácsóczi Farkas, Kendi Ferencz és Bornemisza János várdrabontok által végeztettek ki, de még is ugy háltak-meg mint ártatlan hazafiak. Ezt kell hallatnia rólok a' történetírónak, akár mennyit fontolgassa ügyököt, mert hogy ők magokat örök hűtelenség' vétkével bémocskolták volna, csak mondatott, de bé soha sem bizonyítatott, 's minden kétségen kívül azért nem, mert nem bizonyíthatott. Azonban tegyük fel, hogy valósággal vétkesek voltak. De azok voltak-é feleségeik, gyermekeik, 's minden maradékaik? Azok voltak-é azon csecsemőjük, 's unokájik is, kik talám csak 1594, 1694, 1794ben születtek, 's kik talám még

129) Approbatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum. Part. IV tit. XX, art. 1.

csak 1894, 1994ben születendők? Ezek bizonyára 1594ben sem a' hazát el nem árulták, sem a' fejedelmet meg nem hántották, 's még is megfosztattak mind azon javaktól és jószágoktól, mellyeknek 1594beli őseikről egykor reájok kell vala szállaniok. Csuda-é tehát, ha a' Jus ligatumnak, mint a' szent igazságot örök bilincsben tartó, 's a' mocsoktalan ártatlanságot a' legfeketébb vétekkel egy formán büntető törvénynek pusztá neve is borzadással említetett mindenkor, 's azzal említetik jelenleg is hazánkban?!

(folytatása következik)

Nagy Ajtai Kovács István.

BCU Cluj Central University Library Cluj

A' Cochinchinai vizáradás.

Borri, egy a' régi utazók közzül, napló könyvébe, tudósítást közöl a' cochinchinai nevezetes vizáradásról, és annak jóltévé következéséről. Itt, szóll az utazó, valamint Európába, az esztendőnek 4 szakaszai vagynak, de mindenik szelidebb és gyönyörűbb. Junius, Julius és Augustus hónapokban, melyek a' nyarat teszik, mint a' meleg öv alatti tartományokban, a' legnagyobb hév uralkodik. De ez a' hévség, augustustól fogva novemberig megszűnván, igen mérsékelt levegő van, a' mit okoz ősszel a' Kemois hegyén lévő szünésnélküli eső. Ez által a' folyók megnőnek, 's az egész országot el-

öntik, úgy hogy a' tenger 's folyóvizek között nem lehet különbséget tenni. Ez az áradás, mely 14 napalatt áll bé, tart 3 napig. Jótékony befolyása ennek nem csak abban áll, hogy a' levegőt megfrissíti, hanem még a' földet kövéríti 's termékenyíti a' productumok előhozásában. E' tenyészteti a' ris-kását is, mely egyedüli 's legközönségesebb élelem-termesztmény. Az ezutáni három hónapokban, melyek téli hónapok, a' legnagyobb északi szél dühösködik, mely hideg esőt hozván magával, megkülönbözteti a' telet az év több részeitől. Végre a' tavaszi hónapokban, melyek martius, aprilis és május, a' tavasz tünteti ki pompáját, az egész természet egy szép viránná változik, hol nyil-ló virágok gyönyörködtetik a' nézőt.

Talám nem czél ellen fogok cselekedni, ha az említett vizáradást még környülállásosabbban adom elé.

Ezen vizáradást mindenki ohajtva várja, nem csak friss levegő tekintetéből, hanem még inkább ennek a' föld termékenységére való befolyásáért. Mikor az áradás elakar kezdődni, köz öröm uralkodik mindenütt; költsönös látogatás, innep van, 's örömlárma zeng minden ajkiról a' *Daden Lut*-nál, mely azt teszi: itt a' víz. Senki sincs, ki az örömbe részt nem venne, a' királyt magát se véve ki.

Ez a' vizáradás sokszor véletlen törté-nik, estve csak haza mennek 's reggel már bé vannak házaikba zárva, 's ez a' bészára-

tás az egész országba egyszerre történik. Illyenkor a' marhák, melyeknek nem volt idejek magass helyre futni, elvesznek. Erre nézve egy nagyon jó törvény van az országba, mely szerént a' víztől ellepett ökrök, kecskék, disznók azoké lesznek, a' ki megszabadítja. Ez a' törvény azon felyül hogy sok szegények sorsán könnyit, nagyon szép gyönyörüséget okoz. Mikor a' viz jelen van, minden csónakra ül, megyen vadászni, 's marhát fogai, az innepen megettnek helyébe. A' gyermekeknek is meg van az ő gyönyörüségek, kik szép 's szelid arányba állanak szülőikkel. A' riskása földéről a' patkányok és egerek fára futnak-fel, hogy magokat megszabadítsák. Nagy gyönyörüség a' gyermekeknek azt nézni, hogy a' fa-ágak levél és gyümölcs helyett egerekkel vannak megrakva. Ők tehát csónakjaikkal a' fához menvén azt levágják, 's az egerek vízbe esnek. Ezen gyermeki játéknak hasznos következése is van, mert a' riskása földek megszabadúlnak, a' különben nagy számú patkányoktól és ege-
rektől.

Utolsó haszna a' *Lut*-nak, 's mely nem kicsiny az, hogy ez alatt minden a' maga házat szükséges dolgokkal kielégíti. Mivel ezen három nap alatt az egész ország oly mértékben hajókázható, hogy egyik várastól a' másig könnyen lehet menni; a' szükséges dolgok megszerzése, igen könnyen eshetik meg. A' vizáradás alkalmával a' legjobb sokadalmak vagynak az egész országban, 's a'

megjelenők száma ilyenkor sokkal nagyobb mint az év minden más részeibe. Ez alatt az idő alatt szoktak tüzelő fát magoknak szerezni a' lakósok, t. i. a' hegyről a' hajón hazaviszik, 's ezen tekintetből a' házak magas gerendákon állanak, úgy hogy a' víz keresztül járhat rajta. Mindenki, a' felső emeletbe megyen-fel a' vizáradáskor, mely természetesen úgy van építve, hogy a' víz soha oly magasra nem nő. Ezen vizáradásnak köszöni Cochinchina, hogy veteményekkel bővölködik, és esztendőnként kétszer van ris-kása aratása.

S. Pataki József.

Történetek a' közönséges élethől.

Maynzban ez esztendő januarius 5-kén mi után több hetekig gyakran erőss szélvészek dühösködtek, hirtelen oly borzasztó fergeg és szélvész indult-meg, milyent a' legkorosh emberek, 's a' hetven három éves hídör sem látott soha. A' habok, mint a' sík tengeren, halomra tornyosultak, 's irtozatos zuhanással ömlöttek-bé a' mély örvényekbe. A' Maynzi híd nagy veszélyben forgott, de híd felügyelő Moritz úr, ki e' tárgybeli ügyességét már a' Berizinánál kitünteté, itt is a' Rhenuson a' parancsa alatt álló emberekkel rendkívüli munkásságot 's nagy bélést fejté-ki, mi által a' híd a' veszedelemből megmentődött. A' vizár már sok malm o-

kat elseprett volt a' Rhenuson, 's a' megmaradottakat is elszakasztá, melyek közül különösen egy a' Götz uré, melyen a' tulajdonosnak egy 17 éves fia csak egyedül vala, úgy látszott, hogy menthetetlenül oda lesz. A' rettenetes szélvész által a' legmagasb tetőről, a' legborzasztóbb mélységbe hanyattatva, az ifju ember egy pillanatig sem veszté-el lelki jelenlétét. Már tele voltak a' szobák vízzel 's több izben hasztalanul próbála vasmacskát bocsátani, de végre csakugyan megállítá azt. Mind ezek mellett, minden pillanatban a' malom szétbomlásától 's ezzel együtt az elmerüléstől tarthatott. Nagy 's élet veszélyel leheté csak az ifjat a' haláltól megmenteni, de a' derék rhenusmellékiek, ily veszedelmes környülményekben felejtni tudják a' magokra gondoskodást, 's a' legnagyobb áldozatra készek; ekkor is tanálkoznak nyolcz elszánt mérész hajósok (e' derék emberek neveit fájdalom nem tudhatjuk), kik életeteket tevén ki a' veszélynek, az ifjut megszabadítani próbálák, 's álhatatos igyekezeteket szerencsés kimenetel is koronázá.

Stettin januarius 4kén. A' múlt december hónap 16kán egy Fridrichovi halász, hal tartó ladikjáról, a' dühös szél hirtelen megkapván a' ladikot, hanyatt a' vízbe hullott. Gyermekai közül egyik, egy tizenhárom éves fiucska, ki anyjának rémültében ejtett hangos sikoltására szaladt elő, utánna szökött a' méj vízbe 's gyermeki szeretettől táplált 's rend-

kivül nagy erő feszítéssel, szerencsésen ki is voná atyját a' vizből; négy órai orvosi segedelem után újra életre hozák a' hideg miatt merevedett halászt. E' szerencsés megszabadítás annál örvendetesebb, hogy az említett halász hét gyermekek atyja, kiket e' csekély kereset módjával táplál.

Személyeket bélyegző vonások.

H. . . . úr, egy lislandi nemes, a' chemiának nagy kedvellője, hallván hogy A-chard a' czékla czukor készitést nem sokkal az előtt Berlinben munkálatba vette, 's hazzonnal folytatja, hasonló próbákat tett, 's fáradságát igen szép czukor jutalmazá. Örvendve próbájának telyesültén, mint hű alattvaló, ezen nevezetes 's még akkor új találmánynak zsengejét magának a' Czárnak kívánta bemutatni: kitől segítséget 's engedelmet reményle egy czékla czukor gyárnak felállíthatására.

Pétervárra érkeve tudta-meg, hogy az ember kerülő Pálhoz nem oly könnyen juthatni: ki naponként megjelenván az örparádén, H. . . . úr ezen alkalmatosságot kívánta használni szándéka kivitelére, 's szálásán egy rövid jelentést írván szerencsés próbája, szándéka 's kérelme felől; ezen írással a' kijelelt időben megjelent a' piacon. Itt a' néző sokaságot a' Czár személyétől 's katonaságtól egy a' piacon keresztül vont

kötél választá-el. H. . . . azt vélvén, hogy a' kötél csak a' bámész csoportnak kijelelt határául, nem pedig kik a' Felséggel valamit közleni kívánnak visszatartására legyen rendelve; azon általlépett, 's a' Császár féle sieté: ki őtet az üres téren megpillantván, elejébe lovagla. Által vévén a' nemes-től nyujtott irományt, a' Császár kemény durva hangon így szólla; „Kicsoda kend?“ — „Nevem H. . . . felelé a' nemes, 's Felséggel írásom tartalmát közleni jöttem Pétervárra.“ — „Távozzék kend haza“ parancsolá Pál az előbbi hangon.

Ez csak szokása lehet, gondolá magában a' nemes; de majd ha tudósításomat olvasandja, tudom örvendeni fog javallatomnak. Ezen gondolattal méne haza, 's mindég a' czéklaczkor forgott eszében. Mintegy óra múlva egy rendőrtiszt (Polizeioffizier) lépe hozzá néhány katonával. Nem tudván a' liflandi nemes oroszul, tolmácsra vala szükségek. „Ezen tiszt, mondá a' tolmács, parancsolja az úrnak, hogy azonnal levetkezzék.“ — „Talán felöltözzék akarja mondani, hogy vele a' Császárhoz menjek.“ — Éppen nem; hanem a' mint mondám vetkezzék-le, mert a' tisztnek parancsolatja van az urra száz botot veretni.“ — „Engem megveretni? kérdé a' nemes ijedten; az lehetetlen, itt tévedésnek kell lenni.“ — Nem H. . . . az úrnak a' neve? 's nem Özel szigetjéről jött ide?“ — „Éppen úgy van“ felelé a' kérdezett. — „Így tehát csak vetkezzék-le, 's álja ki min-

den ellenkezés nélkül a' mi kegyelmes urunk-
tól rendelt büntetést. “

A' szegény nemes, átkozta sorsát, a'
czéklát, czukrot, 's hirtelenkedését a' kötél
átléptével; de a' kegyetlen 's lealázó bünte-
tést ki kellett állania. — Képtelenül megki-
noztatva leakart ágyába feküdni, 's csak I.
Pál kegyetlen parancsolatja végbe hajtóinak
távoztát várta; de új rettegés fogta-el, mi-
dön a' tiszttovábbi rendelkezését a' kegyelmes
uralkodónak, tudtára adá: hogy t. i. azon-
nal Sibiriában Orenburgba vitessék.

Csak nem kétségbeesve, bosszuságát to-
vább elnem nyomhatá. „Hogy lehet ez? kiál-
tá mérgesen, mint egy gonosztévővel bán-
nak velem, mivel a' Császárnak egy hasznos
intézetet ajánlottam. “ Svédelmezé magát a'
rendőrök ellen, kik elakarák hurczolni; és
segítségért kiáltozék.

E' lármára a' ház elébe sok nép gyüle-
kezett. Történetből Páhlen a' város főigaz-
gatója is oda vetődött. Megtudván a' gyüle-
kezet okát, a' házba méne; hol a' tiszttel-
mondá a' reá bizott parancsolat tartalmát:
mellynek első felét, úgy mond, már telye-
síté. Páhlen a' parancsolatot kívánta látni;
mellyet elolvassván kivilágosodék, hogy ab-
ban nem Orenburg Sibiriában, hanem Aren-
burg Özel szigetjén volt írva; hová H. . . .
visszaküldetni parancsoltatott.

„Éppen jókor érkeztem, mondá Páhlen
a' nemes felé fordulva, mi után a' tiszttel vi-
gyáztalanságáért megfeddé, hogy az urat a'

sibiriai úttól megmentsem; de a' veréstől fel nem szabadithattam volna, mert az a' parancsolatban van. Most siessen vissza hazájába. " Mit hogy a' porul járt nemes magának nem hagyja kétszer mondatni; könnyen elhíhető.

Mégis ugyan ezen Pál felől mondhatta Csokonai: — hogy e' részben is kövesse a' dicséretekkel pazar poétáit Rómának —

„Pétervár ragyogva
Kölsönözi tőled teli napfényedet.

Te ki nagy Péternek ülsz most a' székében,
'S tőle különbözel csak az egy nevében,
Nagy Pál!"

Hdgr.

Szabadgondolkozásnak időszakai.

(Zschokke után).

Hajdakorban egyedül a' papok bírtak szabad gondolkozás és szóllással; még pedig igazsággal az az természetesen: mert ők értették legjobban a' gondolkozás és szóllás mesterségét. A' mit ők gondoltak 's mondatok, az isteninek mondatott. Isten szolgáinak nevezték szerényül magokat, holott istenök vala tulajdonképen alázatos szolgájok; mert ennek kelle nevét kölcsönözni mind ahhoz, mit ők a' görögök 's rómaiak jóshelyein mondának. — Ez a' fejlődésnek első szakasza.

Ez után a' királyok 's fejedelmekre került a' gondolkozás és szóllás szabadsága; mi-

re résszerént helyzetök kényszeríté, vagy mivel a' hasznot az előbbiekből ellesték eltanulták. Királyok és papok szóllottak; a' nemzetek hittek 's hallgattak. — Ez második szakasz az emberi nem fejlődésének történetében.

Erre az országok nagyjai 's gazdag főurak kezdének szóllani 's gondolkodni, mivel a' fejedelemhez legközelebb állanak, 's ennek szolgálatjában Istennek papjai, tanácsnokok, 's hadvezérekké levének; részesülvén egyszersmind e' szabadságban is. Így jöve a' gondolkozás és szóllásnak szabadsága a' hajdani tanácsba és parlamentbe, valamint a' közép korbeli országos rendek 's karok közé. — Harmadik szakasz a' nemzetek fejlődésében.

A' nyomtatás mestersége felfedeztetvén, a' tudósok magoknak önkényt gondolkozási, szóllási, és sajtószabadságot tulajdonítanak; mert a' klastrom vagy főiskolákban nyilvános tanítóknak lenni köteleztettek. — A' fejlődésnek negyedik szakasza.

De a' tudósok olly foganattal tanítottak, hogy a' nép nem sokára betűzni, olvasni, sőt gondolkodni is megtanúlt. Polgár és paraszt (bár!) már a' felől is aggódtak, mi a' sөvényen 's kerítésen kívül történik. Hírlapokat nyomtattak 's olvastak. Külföldi tudósításokat írni minden felől megengedett; hazaiakat vagy otthoniakat csak úgy, ha jóknak tetszenék, 's azokat dicsérni lehet. Az illy szerű sajtószabadság mellett, megengedett egy bizonyos nemű gondolkozási sza-

badság is; de a' népnek szólási szabadsága megtiltatott. — A' népek fejlődésének ötödik szakasza.

Mihelyest pedig a' gyermeknek érzékei nem zavartak, hanem tiszta gondolatokat felfogni képes; azonnal szólni kíván. Ez a' természetben fekszik. Így kezdének a' népek is szólni, 's mindenki gondolkozási, szólási, és sajtószabadságot tulajdonit magának; 's ő is beszélni kíván. — Hatodik szakasz, az emberi elmének teremtetése óta; mellynek most mi kezdetén vagyunk, úgymond Zschokke; 's ő mondhatta is ott a' hol mondotta: de mi, kik ezt olvassuk, alig ha nem csak az ötödik szakasznak legfeljebb közepén vagyunk; mellynek kifejtése — — — —

BCU Cluj Central University Library Cluj

Hdrg.

A' tudós disznó pásztorné.

A' mult 1853dik esztendőben, a' tizenegyedik hónap 25kén Nemes Torda Vármegyébe Sáromberkén égés támadván, három ház elégett, ezek közül egyikbe lakott a' sáromberki disznópásztor Szász Márton. Az égettek, mint szokott lenni, szomorúak voltak, de legszomorubb volt a' disznó pásztorné Szász Mártonné, Baki Susánna; mivel tizenhat darab könyvekből álló könyvtára elégett. A' Baki Susánna sorsát érező falusiak is, (kik majd mind tudnak olvasni, a' czi-

gányokkal együtt, melynek oka a' Cancellarius Gróf Teleki Sámuel úr ő exja által Sáromberkén állított falusi iskola), leginkább könyveit sajnállották, minden portékái között, személyéről pedig így vélekedtek: *ő keme okos, tudós asszony, megérdemli a' sajnálkozást, de nem elég gondos, mert a' tűz, ő-kemétől származott.* Ezen történetet a' közlő, azért akarta közönségessé tenni, hogy ne bámultassanak, csak az idegen disznó pásztornék, midőn a' hazába is vagynak ilyen neműek.

Andrádi csepp.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Egy vidéki úr elküldi szolgáját a' közel-
lévő városi könyvárushoz egy czédulával, azon könyvnek czímét feljegyezve, mely az éhomi hányás ellen szert tanácsol, 's arra 1 forintot küld váltóba; a' szeszélyes könyvárus (csak fele árra lévén a' könyvnek küldve) jelenti a' szolgának, hogy ezen szer annyi áron nem itten, hanem által ellenbert (a' gyógyszer-tár ajtajára mutatva) találtatnék, a' szolga semmit sem tünődve ha könyvért küldötték é; vagy orvosságért, a' mutatott boltba megy, hol czéduláját és forintját a' gyógyszer-árus elfogadván egy üvegefskét megtölt kalendárium tincturával 's a' szolgának kezébe adja.